

E-KNIHOVNA MĚSTSKÉ KNIHOVNY V PRAZE V NĚKOLIKA KAPITOLÁCH

MGR. LENKA HANZLÍKOVÁ, ANETA NEJEZCHLEBOVÁ, DIS., BC. VOJTĚCH VOJTÍŠEK

The Municipal Library of Prague is a public library established by the Municipal Council of the city of Prague. Due to the size, history and a number of notable personalities of Czech librarianship who took turns as its directors, the library serves not only as a living public library, but also as an institution holding historical collections. The interest in making these historical collections, some of which have been severely damaged by the flood in 2002, accessible to the general public in a non-invasive manner, became the significant impetus for the establishment of its own digitization workplace. Preserving digitization was the beginning of other activities that ranked the Municipal Library of Prague among the major Czech eBook publishers. In several short chapters, the article describes both the digitization activities of the Municipal Library of Prague – from providing access to historical collections to widely available eBooks – as well as its activities in the field of research.

Keywords: preserving; digitalization; eLibrary; Municipal Library of Prague; eBooks; eBook publishing

 lenka.hanzlikova@mlp.cz
nejezcha@mlp.cz
vojtech.vojtisek@mlp.cz

 Municipal Library in Prague

Mariánské nám. 1,
115 72 Praha 1

 www.mlp.cz

ZÁCHRANNÁ DIGITALIZACE HISTORICKÝCH FONDŮ, ZPŘÍSTUPNĚNÍ KLASIKŮ A SOUČASNÁ ČESKÁ BELETRIE

Městská knihovna v Praze je veřejná knihovna zřizovaná hlavním městem Prahou. Vzhledem ke své velikosti, historii i plejádě významných osobností českého knihovnictví, které se vystřídal na postu ředitelů, má funkci nejen živé veřejné knihovny, ale také knihovny s historickými fondy. Nejstarším historickým tiskem je prvotisk *Pražské bible* z roku 1488, významná je kolekce pragensí nebo bibliofilů.

Historické fondy, některé těžce poškozené při povodni v roce 2002, a zájem na jejich neinvazivním zpřístupnění široké veřejnosti byly impulzem pro zřízení vlastního digitalizačního pracoviště. Záchranná digitalizace byla začátkem dalších činností, které Městskou knihovnu v Praze zařadily mezi významné české vydavatele e-knih. Prostřednictvím webu e-knihovna.cz poskytuje přístup k několika tisícům e-knih pro všechny zájemce. Zároveň se tématu e-čtení knihovna věnuje formou výzkumných

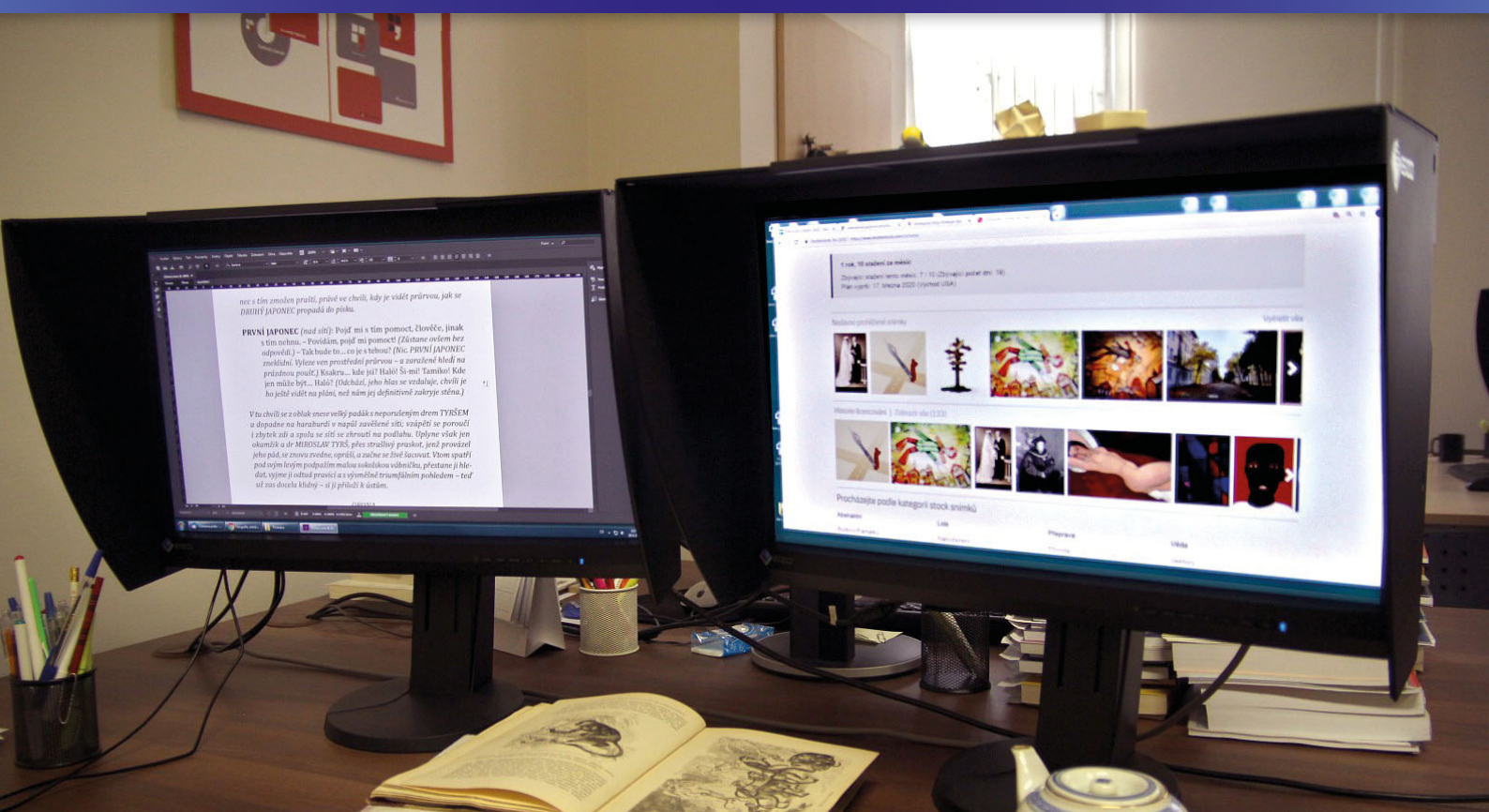
projektů. Vedle dlouhodobého mapování ekonomické efektivity veřejné služby je to nově projekt realizovaný ve spolupráci s Katedrou informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity v Brně. Jeho cílem je prozkoumat zkušenosti čtenářů se čtením v on-line prostoru a na základě zjištěných výsledků navrhnout nový formát e-knih.

Článek v několika krátkých kapitolách přibližuje jak digitalizační aktivity Městské knihovny v Praze od zpřístupnění historických fondů až po široce dostupné e-knihy, tak i její působení na poli výzkumném.

KAPITOLA PRVNÍ: PROJEKT HISPRA A DIGITALIZAČNÍ PRACoviŠTĚ

Městské knihovně v Praze se v roce 2005 naskytl jedinečná šance zpracovat projekt do programu finančních mechanismů Evropského hospodářského prostoru a Norska. Podán byl pod názvem HISPRA (záchrana historických pragensíjních a dalších vzácných dokumentů z fondu MKP) a znamenal

Oddělení digitalizace Městské knihovny v Praze. Foto Jiří Rogl, archiv MKP

začátek profesionálních digitalizačních aktivit v MKP.

Digitalizační pracoviště bylo zřízeno v adaptovaných prostorách v Provaznické ulici (Praha 1) a byla pro něj zajištěna potřebná technika, technologie i odborný personál. Jeho činnost se rozběhla v roce 2008 a od té doby zpracovalo přes 10 tisíc titulů, které jsou zveřejněny v Digitální knihovně Kramerius Městské knihovny v Praze.

Pracoviště je vybaveno softwarem pro zpracování obrazu (Adobe Photoshop, Illustrator, IrfanView), textu (Adobe InDesign, Adobe InCopy, MS Office), pro editaci a tvorbu metadat (ProArc, Sigil, Calibre) i pro optické rozpoznávání textu (ABBY Recognition Server 4). Skenuje se na třech knižních poloautomatických skenerech značek Suprascan, Bookeye a CopiBook.

Tým Oddělení digitalizace dnes tvoří více než 10 pracovních úvazků zahrnujících pozice technického redaktora, odborného knihovníka digitalizace nebo správce digitální knihovny. Nechybí ani spolupráce s korektory, kteří jsou důležitou součástí procesu vydávání e-knih a zajišťují jazykovou kvalitu produkce.

KAPITOLA DRUHÁ: ZÁCHRANNÁ DIGITALIZACE A DIGITALIZACE NA ZAKÁZKU

Oddělení se kromě vydavatelské činnosti (více níže) zaměřuje na výběrovou digitalizaci titulů z fondu Městské knihovny v Praze. Tituly jsou vybírány ve spolupráci se specializovanými úseky a odděleními knihovny (např. úsek pragensií, Hudební úsek, Divadelní a filmový úsek a Oddělení vzácných tisků). Aktivně se zapojuje i do meziinstitucionálních projektů, ve kterých spolupracuje například s Moravskou zemskou knihovnou v Brně, Národní knihovnou ČR, Národním muzeem, Archivem hl. m. Prahy nebo Knihovnou Akademie věd ČR. Digitalizace je proces, během něhož dochází za dodržení platných národních standardů k převodu papírových dokumentů do elektronické podoby. Hlavními důvody pro digitalizaci dokumentu je jeho zpřístupnění veřejnosti (přístup více uživatelů k jednomu dokumentu zároveň a třeba i z pohodlí domova), ochrana (před opotřebením, poškozením, krádeží a živelní katastrofou), úspora času a místa (pro uživatele snadná a rychlá dostupnost k dokumentům, které jsou ve fyzické podobě umístěny ve skladech) a možnost fulltextového prohledávání

obsahu díky technologii optického rozpoznávání znaků (OCR).

Hlavními kritérii pro výběr dokumentu k digitalizaci je jeho fyzický stav, dostupnost, informační hodnota či zájem čtenářů. Městská knihovna v Praze digitalizační činností přispívá obsahem do celonárodní databáze sdružující knihovny, archivy a muzea. Využíváním nástroje Registr digitalizace se předchází případné duplicitě v digitalizačních záměrech jednotlivých institucí na národní úrovni. Digitalizované dokumenty jsou po zpracování zpřístupněny v režimu volných a vázaných děl, tedy po přihlášení vzdáleným přístupem nebo pouze „na místě samém – v knihovně“, a to v Digitální knihovně Kramerius (www.digitalniknihovna.cz).

Městská knihovna v Praze je zapojena i do národního projektu DNNT (díla nedostupná na trhu), který umožní on-line čtení plného digitalizovaného textu monografií a periodik zařazených na seznam děl nedostupných na trhu. Přístup do databáze mají registrovaní uživatelé zapojených knihoven prostřednictvím vzdáleného přístupu.

Specifickou oblastí je služba digitalizace volných děl na zakázku, která umožňuje registrovaným čtenářům požádat o digitalizaci vybraného titulu. Titul je na náklady žadatele digitalizován a po uplynutí stanovené lhůty umístěn i pro další zájemce do Digitální knihovny Kramerius Městské knihovny v Praze. Před samotnou digitalizací probíhá komunikace s žadatelem, kdy se vyjasňují podmínky dané autorskými právy. Pokud titul nemá v katalogu MKP kompletní katalogizační záznam, jsou informace v rámci přípravy na digitalizaci doplněny. Digitalizace na zakázku je služba placená, jedna stránka stojí 4,20 Kč. Žádost o digitalizaci lze zaslat přímo z profilu titulu v katalogu.

KAPITOLA TŘETÍ: KAREL ČAPEK A DALŠÍ AUTOŘI (NEJEN) DO ŠKOLY

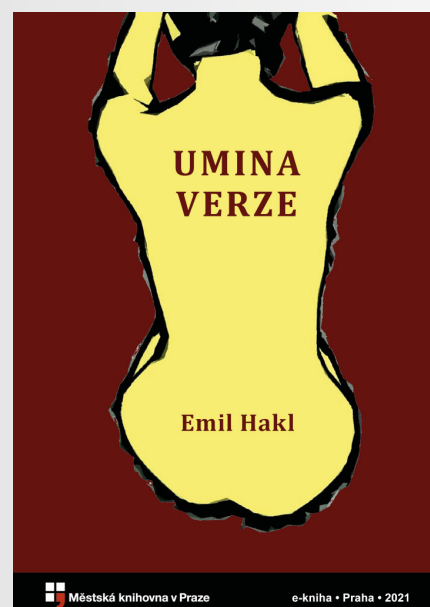
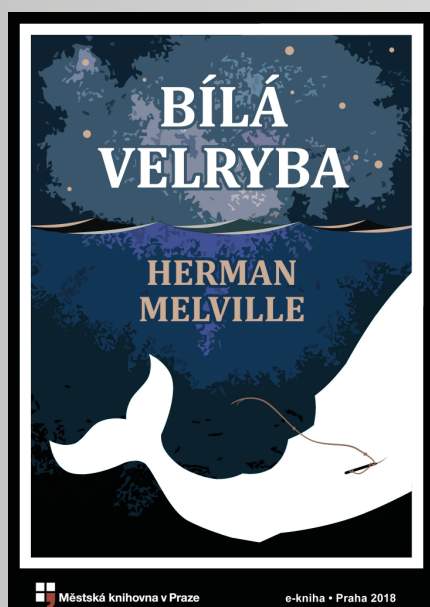
Milníkem v rozvoji digitalizace a také E-knihovny se stal rok 2009, kdy ve spolupráci s Ústavem Českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a se Společností bratří Čapků bylo zpřístupněno dílo Karla Čapka. Projekt *Karel Čapek on-line* byl oceněn udělením titulu *Knihovna roku*, jehož nositele každý rok vyhlašuje Ministerstvo kultury. Díla byla zpracována v sedmi různých formátech, vhodných pro různé typy zařízení od čteček přes

mobily až po obrazovky desktopů a notebooků. Dalším vývojem se počet formátů ustálil na třech nejvyužívanějších v ČR (PDF, EPUB a mobipocket). V současné době probíhá reedice těchto prvních vydání, která dostávají novou grafickou podobu i redakční zpracování, ale o tom více v další kapitole.

Vzhledem k zájmu, který projekt u široké veřejnosti vzbudil, se knihovna rozhodla pokračovat i s dalšími kanonickými díly a autory české literatury s cílem vytvořit e-knihovnu titulů klasiků volných z hlediska autorských práv. Brzy tak začala přibývat díla Boženy Němcové, Jana Nerudy, Karla Hynka Máchy, Karla Jaromíra Erbena, Karla Poláčka,

Jaroslava Havlíčka, Eduarda Štorcha, Aloise Jiráska, Jaroslava Haška, Vladislava Vančury, Svatopluka Čecha, Viktora Dyka a mnoha dalších.

Snadný přístup k e-knihám autorů a autorek z čítanek oceňují zejména studenti a zahraniční badatelé, ale cestu ke klasice si znovu našli i dospělí čtenáři v době pandemie. Aktuálně E-knihovna Městské knihovny v Praze nabízí stovky titulů, které se objevují ve školních osnovách, a kromě zmíněné české klasiky skýtá i výběr překladových děl, například Julese Verna, Karla Maye, Williama Shakespeara, Michaila Bulgakova, Fjodora Michajloviče Dostojevského, Francisa Scotta Fitzgeralda, Victora Huga, Danta Alighieriho, Arthura Conana Doylea.

Obálky různých titulů e-knih vydávaných Městskou knihovnou v Praze. Foto archiv MKP

KAPITOLA ČTVRTÁ: SOUČASNÁ ČESKÁ LITERATURA A KNIHOVNA JAKO VYDAVATEL

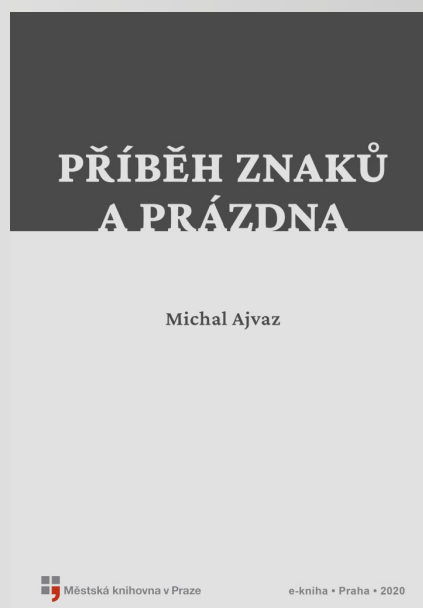
Několik let po prvním vydání Karla Čapka a zpracování volných děl z české i světové literatury začalo být jasné, že postavit plnohodnotnou nabídku *E-knihovny* není možné pouze na dílech dávné minulosti. Vydávání e-knih se stalo součástí akviziční

činnosti a vyžádalo si samostatný rozpočet na nákup licencí. Licence pro vydání díla v *E-knihovně* jsou vyjednávány jak přímo s autory a nakladateli, tak i prostřednictvím kolektivního správce a agentury DILIA. Knihovnu při jednáních zastupuje šéfredaktor *E-knihovny* Richard Olehla.

Knihovna se ve své licenční vydavatelské činnosti soustředí nikoli na novinky, ale na hodnotná česká i překladová díla, která ztratila komerční potenciál, ale jsou čtenářsky atraktivní z dlouhodobého pohledu. Zaměřuje se proto na starší české autorky a autory, jako je například Lenka Reinerová, Bohumil Hrabal, Vladimír Páral, ale i současné české spiso-

vatelky a spisovatele, kdy vydává jejich starší tvorbu, která v tištěné podobě už na trhu chybí. V nabídce E-knihovny je tak možné najít tituly od jmen, jako

jsou Radka Denemarková, Michal Viewegh, Petr Stančík, Viola Fischerová, Miloš Urban, Petra Hůlová, Michal Ajvaz, Ivan Martin Jirous, Ivan Klíma.

Obálky různých titulů e-knih vydávaných Městskou knihovnou v Praze. Foto archiv MKP

KAPITOLA PÁTÁ: JAK NA E-KNIHY V KNIHOVNĚ

Vydávání e-knih je obsaženo i ve strategii Městské knihovny v Praze. Strategické teze, které určují směřování a rozvoj této oblasti služeb, hovoří o tom, že knihovna sleduje dění v oblasti e-čtení, zavádí novinky, zkoumá ekonomickou efektivitu a snaží se o získávání licencí jako součásti akviziční politiky. Výsledný produkt, e-kniha, je pečlivě zpracován podle redakčních i typografických zvyklostí a pravidel.

Městská knihovna v Praze si klade za cíl vydávat v rámci projektu E-knihovna kvalitní díla z oblasti české i světové literatury. Ve své ediční činnosti postupuje podle zásad definovaných jednotlivými edičními řadami a usiluje o pokrytí co nejširšího časového spektra literární tvorby, tedy od nejstarších písemných památek (obvykle v českém překla-

du) až po díla současná. Výjimku tvoří díla současných zahraničních autorů v českém překladu, a to z důvodu značné obtížnosti akvizice vydavatelských práv.

Jako vydavatel e-knih chceme nabízet díla nedostupná na trhu, tj. taková, která již vyčerpala svůj komerční potenciál, jsou nejméně pět let stará, ale natolik kvalitní, že obstojí i za několik let. Smyslem je vybudování větší databáze děl, kterou by bylo možné nabízet čtenářům v několika základních formátech. Akvizice práv na e-vydání probíhají prostřednictvím jednání buď přímo s autory (resp. autory a jejich nakladateli), nebo s pracovníky agentury zastupující držitele autorských práv k dotyčnému dílu (DILIA). Licenční politika je zřejmá – nastavit podmínky tak, aby z nich měli užitek autoři, vydavatelé, knihovna i čtenáři.

Ediční plán E-knihovny Městské knihovny v Praze pro období podzim – zima 2021 je k prolistování na https://issuu.com/mestskaknihovnavpraze/docs/edicni_plan_2_2021.

Obálka a náhled do obsahu Edičního plánu E-knihovny. Foto archiv MKP

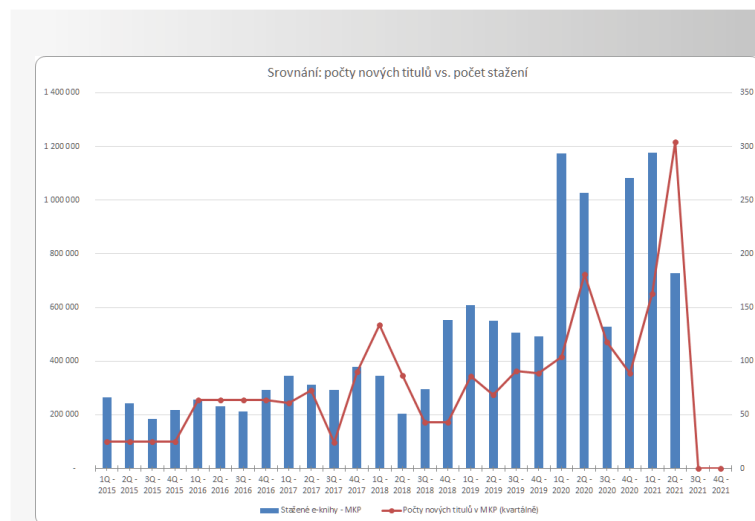
Kroky potřebné k vydání e-knihy jsou popsány v metodice *Efektivní knihovna v digitálním prostředí*, která je výstupem projektu zaměřeného na dlouhodobé sledování trendů v oblasti e-knih. Stručně pro účely článku můžeme říci, že jich je sedm a obsahují následující činnosti:

- Výběr díla a obstarání licence k němu
- Získání zdrojového textu
- Formátování textu
- Korektury, sazba a technická redakce
- Připojení vydavatelských náležitostí e-knihy
 - tvorba obálky
 - tvorba stránky s informací o licenci
 - tvorba tiráže
- Tvorba formátů
- Zpřístupnění

KAPITOLA ŠESTÁ: E-ČTENÍ JAKO SLUŽBA A HLEDÁNÍ NOVÝCH CEST KE ČTENÁŘI

Knihovna se dlouhodobě věnuje e-knihám i v rámci průzkumů čtenářských potřeb (https://www.hodnota-knihovny.cz/wp-content/uploads/2021/05/infografika_E1_e-knihy_2020.pdf) Výsledky posledního realizovaného průzkumu mezi čtenářkami a čtenáři staršími 18 let potvrdily, že lidé stále preferují knihy papírové. Přístup k papírovým knihám byl ale během

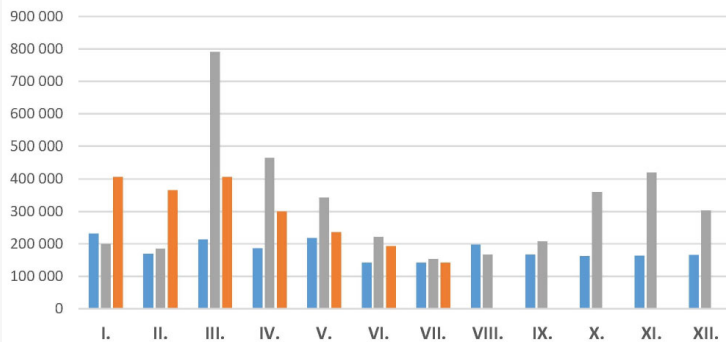
roku 2020 v důsledku dlouhodobého uzavření knihoven i knihkupectví podstatně ztížen. Záhy se ukázalo, že když není jiná možnost, i e-kniha se hodí. Počty stažených e-knih v březnu 2020 představovaly navýšení o 400 % v meziročním srovnání.

E-knihy – počty nových titulů vs počet stažení

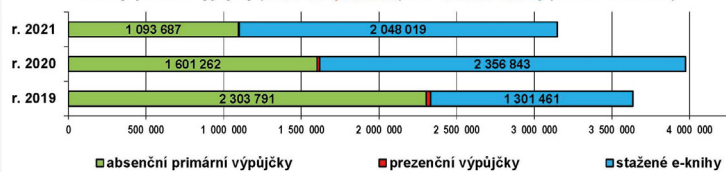
Ohromujícího čísla by jistě nebylo dosaženo, kdyby se knihovna dlouhodobě nesnažila on-line služby rozvíjet a cíleně nabízet. E-knihovna představuje velmi snadný přístup ke stažení četby pro všechny zájemce bez ohledu na to, zda jsou registrovanými čtenáři. Doména www.e-knihovna.cz směřuje návštěvníky na

Stažené e-knihy MKP z webu MKP v r. 2019, r. 2020 a v r. 2021

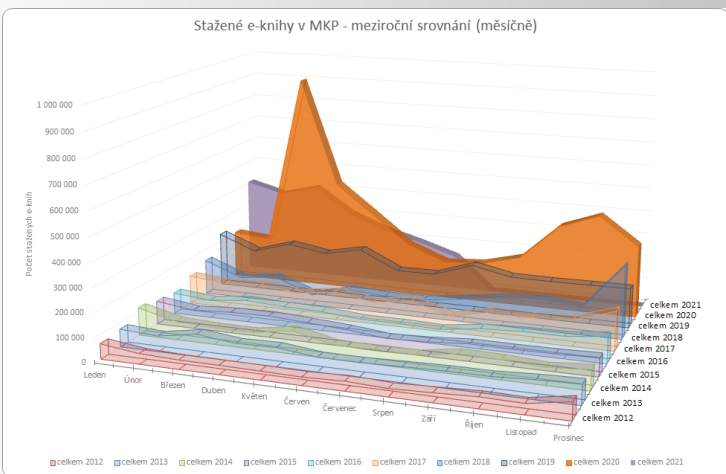
Stažené e-knihy

Všechny primární výpůjčky (absenční i prezenční) a též stažené e-knihy (leden až červenec)

Výpůjčky a stažené e-knihy

Stažené e-knihy v MKP - meziroční srovnání (měsíčně)

Stažené e-knihy v MKP – meziroční porovnání

stránku v on-line katalogu, která nabízí kromě listování všemi tituly i pravidelně aktualizované tematické výběry. Jak na stažení e-knihy, radí krátké instruktážní video <https://youtu.be/KwUxSn8MnoE>.

E-knihy jsou standardní cestou katalogizovány a zobrazují se v on-line katalogu na první pozici výsled-

ků hledání, zároveň katalogizace umožňuje sdílet záznamy a integrovat je, včetně odkazů na plný text knihy, do elektronických katalogů knihoven, portálů (Knihovny.cz), ale i fanouškovských základen, jako je *Databáze knih* nebo *ČBDB*.

Nabídku volně dostupných e-knih pak doplňují tituly obsažené v platformě BOOKPORT, která je dostupná pouze registrovaným čtenářům. Tato platforma zároveň slouží Městské knihovně v Praze jako místo, kde lze nabízet tituly získané díky úspěšné spolupráci s řadou nakladatelů. Zatímco ve vlastní vydavatelské činnosti ediční plán tvoří primárně taková díla, která vyčerpala svůj komerční potenciál nebo nejsou dostupná na trhu, BOOKPORT je místo, kde jsou pro čtenáře dostupné novinky z produkce nakladatelů v zabezpečeném prostředí. BOOKPORT Městské knihovny v Praze aktuálně nabízí přes 890 titulů převážně současné beletrie, tvorby pro děti a výběrově i populárně-naučné literatury jak pro čtení on-line, tak i off-line v aplikaci na mobilních zařízeních i na vybraných typech čteček.

Kromě stále se rozšiřující nabídky titulů hledáme i další cesty, jak e-knihy přiblížit čtenářkám a čtenářům. S Katedrou informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity v Brně spolupracujeme na vývoji zcela nového formátu e-knih, který bude vhodný pro čtení přímo z obrazovky, bez nutnosti stahování aplikací a přemýšlení nad výběrem „správné koncovky“. Nový typ formátu (Next-book) je možné vyzkoušet na dvou pilotních titulech Karla Čapka zveřejněných na stránce *Léto s Čapkem* (<https://capek.mlp.cz>).

Knihdokaps je pak trochu krkolomný název studentského projektu, který přináší asistovanou službu výpůjčky čteček seniorům. Je to upgrade služby půjčování čteček, kterou knihovna nabízí od roku 2010, přizpůsobený cílové věkové skupině. Významným posunem je právě prvek asistence knihovníka, který zájemce seznámí se čtečkou a je k dispozici i po celou dobu výpůjčky pro případ dalších konzultací. Zároveň tým studentů zpracoval metodické materiály, které se v papírové podobě půjčují se čtečkou a které si senior může v klidu doma nastudovat.

Průběžně je zpětná vazba na službu zjišťována průzkumy mezi čtenáři a výsledky z Prahy po-

Knihdokaps_black – Sada čtečky a doprovodných materiálů projektu Knihdokaps. Foto archiv MKP

rovnávají se zjištěními od čtenářů v dalších krajích ČR (https://www.hodnota-knihovny.cz/wp-content/uploads/2021/05/infografika_komparace_2020.pdf). Jako nejčastější důvod pro čtení je radost (přesněji „odpočinek, zábava, čtení pro radost“), preferovaným žánrem je stále beletrie, a to konkrétně český a světový román, preferovanou formou knih pro výpůjčku v knihovně je stále tištěná kniha. Ovšem 31 % čtenářů, kteří nyní nečtou e-knihy, nevyklučuje, že v příštích dvou letech začne. Ekonomické ohodnocení služby *E-knihovny*, které je klíčové pro rozhodování a sestavování roz-

počtu, meziročně vzrůstá. Hodnota získání e-knihy se v letech 2020–2021 v Praze zvýšila z 29 Kč na 36 Kč.

MÍSTO ZÁVĚRU: E-ZÁPIS JAKO SNADNÝ PŘÍSTUP KE VŠEM ON-LINE SLUŽBÁM KNIHOVNY

E-knihy a přístup k digitalizovaným knihám v Digitální knihovně MKP nejsou jedinou službou, kterou Městská knihovna v Praze nabízí on-line. Registrovaní čtenáři mohou využít vzdálený přístup do vybraných elektronických zdrojů informací, ať už všeobecných (EBSCO), nebo zaměřených na hudbu (Oxford Music Online a další). On-line služby mají být dostupné on-line od začátku do konce. Proto knihovna od loňského roku nabízí možnost vyřídít si registraci do knihovny kompletně on-line, a to včetně ověření totožnosti, které je s ohledem na smluvní podmínky potřebné například k přístupu do Národní digitální knihovny (www.ndk.cz).

Je zcela jisté, že nabídka e-knih do služeb knihoven patří. Otázka, kterou si každá knihovna musí zodpovědět, není kdy, ale jak. Městská knihovna v Praze se snaží službu nabízet tak, aby byla dlouhodobě udržitelná pro knihovnu, relevantní pro autory i nakladatele a srozumitelná pro čtenáře. Snad se to daří.